

જહન્નમની ખાઈ

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«الْوَيْلُ وَادٍ فِي جَهَنَّمَ يَهْوِي فِيهِ الْكَافِرُ أَرْبَعِينَ خَرِيفًا قَبْلَ أَنْ يَبْلُغَ قَعْرَهُ» : (ترمذی)

અર્થાત્, 'વૈલ' જહન્નમની એક ખાઈ છે, તેમાં જ્યારે કોઈ કાફરને નાખવામાં આવશે, તો તેની ઊંડાઈના અંત સુધી પહોંચવામાં તેને ચાલીસ વર્ષ લાગશે. (તિરમિઝી)

આપ ﷺ એ વધુમાં ફરમાવ્યું :

«تَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ جُبِّ الْحَزَنِ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا جُبُّ الْحَزَنِ؟ قَالَ: جُبُّ فِي جَهَنَّمَ تَعَوَّدُ مِنْهُ جَهَنَّمَ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً، أَعَدَّهُ اللَّهُ تَعَالَى لِلْفُرَّاءِ الْمُرَائِبِينَ».

અર્થાત્, દુ:ખના કૂવા (જુબ્બુલ હુઝન)થી શરણ માંગો. લોકોએ પૂછ્યું : હે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ! આ જુબ્બુલ હુઝન શું છે ? આપ ﷺ એ ફરમાવ્યું : આ જહન્નમની એક ખીણ છે, જેનાથી સ્વયં જહન્નમ દરરોજ સિત્તેર વાર શરણ માંગે છે. તેને અલ્લાહ ત્આલાએ દેખાડો કરનારા રિયાકાર આલિમો માટે બનાવેલ છે. (બયહકી)

જહન્નમ વિશે અલ્લાહ ત્આલાએ કુઆનિમાં ફરમાવ્યું :

﴿ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ۝٥٩ ﴾ مريم: ٥٩

અનુવાદ : “બસ, નિકટ છે કે તેઓ પથભ્રષ્ટાના પરિણામનો સામનો કરે.” (સૂર: મરયમ, આ. ૫૯)

હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને મસૂઉદ رضي الله عنه આ આયત વિશે ફરમાવે છે કે ‘અલ-ગય્ય’ જહન્નમની એક ખીણ છે, તેમાં એ લોકોને નાખવામાં આવશે, જેઓ વ્યભિચાર અને બદકારીનું અનુસરણ કરે છે. જહન્નમ લાંબી-પહોળી હોવાના સાથે-સાથે અત્યંત ઊંડી પણ છે. હઝરત અબૂ હુરૈરા رضي الله عنه રિવાયત કરે છે કે અમે લોકો રસૂલે અકરમ ﷺ ની સાથે હતા કે ધડામનો અવાજ સંભળાયો. રસૂલ ﷺ એ સહાબા કિરામને પૂછ્યું : જાણો છો આ અવાજ શાનો હતો ? સહાબાએ કહ્યું કે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ જ વધારે જાણે છે. આપ ﷺ એ કહ્યું કે સિત્તેર વર્ષ પહેલા એક ભારે પથ્થર જહન્નમમાં ફેંકવામાં આવ્યો હતો, હવે જઈને તે તેના તળિયે પહોંચ્યો છે, તેનો જ અવાજ છે. (મુસ્લિમ) જહન્નમવાસીઓને ફરિશ્તાઓ જહન્નમમાં ખૂબ જ નિર્દયી રીતે, અપમાનિત કરીને, બેડીઓ અને હાથકડીઓ પહેરાવીને ફેંકશે. કુઆનિ-કરીમમાં અલ્લાહ ત્આલાએ ફરમાવ્યું :

﴿ وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۝٧١ ﴾ الزمر: ٧١

અનુવાદ : “(આ નિર્ણય પછી) એ લોકોને, જેમણે કુફુ કર્યું હતું, જહન્નમ તરફ ટોળે-ટોળા હંકારવામાં આવશે.” (સૂર: ઝુમર, આ.૭૧)

બીજી જગ્યાએ ફરમાવ્યું :

﴿ وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِلُهُمْ مِّنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشَىٰ وُجُوهُهُمْ ﴿٥٠﴾ التَّارُ ﴿٥٠﴾ اِبْرَاهِيم: ٤٩ - ٥٠ ﴾

અનુવાદ : “એ દિવસે તમે ગુનેગારોને જોશો કે જંજીરોમાં હાથ-પગ જકડાયેલા હશે, ડામરના પોશાક પહેરેલા હશે અને આગની જવાળાઓ તેમના ચહેરાઓ પર છવાઈ રહી હશે.” (સૂર: ઇબ્રાહીમ, આ.૪૮-૫૦)

આ જહન્નમવાસીઓ ખૂબ જ તકલીફ અનુભવશે. ચારે તરફથી તેમને આગે ઘેરી રાખ્યા હશે. તેમનું ખાવું-પીવું અને ઓઢવા-બીછાવવાનું દરેક વસ્તુ માત્ર આગ જ આગ હશે. તેમના ગુનાઓ તેમના ચહેરાઓ પરથી પ્રગટ થશે. કુર્આનમાં છે :

﴿ يَعْرِفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَصِي وَالْأَقْدَامِ ﴿٤١﴾ الرَّحْمَن: ٤١ ﴾

અનુવાદ : “ગુનેગારોને ત્યાં તેમના ચહેરાઓથી ઓળખી લેવામાં આવશે અને તેમને કપાળના વાળ અને પગ પકડી-પકડીને ઘસડવામાં આવશે.” (સૂર: રહમાન, આ.૪૧)

જહન્નમવાસીઓની શારીરિક સ્થિતિ એ નહીં હોય, જે દુનિયામાં છે, બલકે તેમનું કદ અને બાંધામાં આજની સરખામણીએ મોટો ફરક હશે, જેથી વધારેમાં વધારે અઝાબનો અનુભવ કરી શકે. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«ضِرْسُ الْكَافِرِ، أَوْ نَابُ الْكَافِرِ، مِثْلُ أَحَدٍ وَغِطُّ جِلْدِهِ مَسِيرَةُ ثَلَاثٍ» (مسلم).

અર્થાત્, કાફિરના દાંત ઉલ્લેખના પહાડના બરાબર હશે અને તેમની ચામડી ખૂબ જાડી હશે, ત્રણ દિવસની મુસાફરી બરાબર. (મુસ્લિમ)

જહન્નમવાસીઓનો અઝાબ પણ એક-બીજાથી અલગ હશે. જુદા-જુદા પ્રકારના અને સ્વરૂપના અઝાબ હશે. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«إِنَّ أَهْلَ النَّارِ عَذَابًا مِّنْ لَهُ نَعْلَانِ وَشِرَاكَيْنِ مِّنْ نَّارٍ، يَغْلِي مِنْهُمَا دِمَاعُهُ كَمَا يَغْلِي الْمِرْجَلُ، مَا يَرَى أَنْ أَحَدًا أَشَدُّ مِنْهُ عَذَابًا وَإِنَّهُ لَأَهْوَنُهُمْ عَذَابًا» (مسلم).

અર્થાત્, જહન્નમવાસીઓનો સૌથી હળવો અઝાબ એ હશે કે આગના પગરખા અને જોડાઓ પહેરાવવામાં આવશે, જેનાથી પહેરવાવાળાના મગજ એ રીતે ઉકળશે, જે રીતે પાકતી હાંડી ઉકળે અને ખદબદે છે. કોઈને આનાથી વધારે અઝાબ શું આપી શકાય છે ! પરંતુ આ જહન્નમનો સૌથી હળવો અઝાબ હશે. (મુસ્લિમ)

જહન્નમની આગ વિશે અલ્લાહના રસૂલ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«أَوْقِدَ عَلَى النَّارِ أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى احْمَرَّتْ، ثُمَّ أَوْقِدَ عَلَيْهَا أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى ابْيَضَّتْ، ثُمَّ أَوْقِدَ عَلَيْهَا أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى اسْوَدَّتْ فِيهَا سَوْدَاءُ مُظْلِمَةٌ»

અર્થાત્, જહન્નમની આગ એક હજાર વર્ષ સુધી ભડકાવવામાં આવી, ત્યાં સુધી કે તે તદ્દન લાલધૂમ થઈ ગઈ. ફરી એક હજાર વર્ષ સુધી ભડકાવવામાં આવી, ત્યાં સુધી કે તે સફેદ થઈ ગઈ. ફરી એક હજાર વર્ષ સુધી ભડકાવવામાં આવી, ત્યાં સુધી કે તે કાળી થઈ ગઈ. આમ, જહન્નમ કાળી-કલૂટી છે. (તિરમિઝી, ઈબ્ને માજા) જહન્નમમાં સૌથી પહેલા ત્રણ પ્રકારના લોકોને નાખવામાં આવશે. એક દેખાડો કરનાર મુજાહિદ (ધર્મ-યોદ્ધો), બીજા દેખાડો કરનાર આલિમ (ધાર્મિક વિદ્વાન), ત્રીજા દેખાડો કરનાર દાની. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«إِنَّ أَوَّلَ النَّاسِ يُفْضَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْهِ رَجُلٌ اسْتَشْهَدَ، فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَّفَهُ نِعْمَةَ فَعَرَفَهَا، قَالَ: فَمَا عَمِلْتَ فِيهَا؟ قَالَ: قَاتَلْتُ فِيكَ حَتَّى اسْتَشْهَدْتُ، قَالَ: كَذَبْتَ، وَلَكِنَّكَ قَاتَلْتَ لِأَنْ يُقَالَ: جَرِيءٌ، فَقَدْ قِيلَ، ثُمَّ أَمَرَ بِهِ فَسُجِبَ عَلَى وَجْهِهِ حَتَّى أُلْقِيَ فِي النَّارِ، وَرَجُلٌ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ، وَعَلَّمَهُ وَقَرَأَ الْقُرْآنَ، فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَّفَهُ نِعْمَةَ فَعَرَفَهَا، قَالَ: فَمَا عَمِلْتَ فِيهَا؟ قَالَ: تَعَلَّمْتُ الْعِلْمَ، وَعَلَّمْتُهُ وَقَرَأْتُ فِيكَ الْقُرْآنَ، قَالَ: كَذَبْتَ، وَلَكِنَّكَ تَعَلَّمْتَ الْعِلْمَ لِيُقَالَ: عَالِمٌ، وَقَرَأْتَ الْقُرْآنَ لِيُقَالَ: هُوَ قَارِئٌ، فَقَدْ قِيلَ، ثُمَّ أَمَرَ بِهِ فَسُجِبَ عَلَى وَجْهِهِ حَتَّى أُلْقِيَ فِي النَّارِ، وَرَجُلٌ وَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِ، وَأَعْطَاهُ مِنْ أَصْنَافِ الْمَالِ كُلِّهِ، فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَّفَهُ نِعْمَةَ فَعَرَفَهَا، قَالَ: فَمَا عَمِلْتَ فِيهَا؟ قَالَ: مَا تَرَكْتُ مِنْ سَبِيلٍ تُحِبُّ أَنْ يُنْفَقَ فِيهَا إِلَّا أَنْفَقْتُ فِيهَا لَكَ، قَالَ: كَذَبْتَ، وَلَكِنَّكَ فَعَلْتَ لِيُقَالَ: هُوَ جَوَادٌ، فَقَدْ قِيلَ، ثُمَّ أَمَرَ بِهِ فَسُجِبَ عَلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ أُلْقِيَ فِي النَّارِ» (مسلم).

અર્થાત્, કયામતના દિવસે સૌથી પહેલા એ વ્યક્તિનો નિર્ણય થશે, જે દુનિયામાં **શહીદ** થયો હશે. તેને અલ્લાહ સમક્ષ હાજર કરવામાં આવશે અને અલ્લાહની ને'મતો (કૃપાઓ) તેને યાદ દેવડાવવામાં આવશે. તે તેને યાદ આવી પણ આવી જશે. તેને પૂછવામાં આવશે કે તેનું તેં શું કર્યું ? તે કહેશે કે હે અલ્લાહ ! મેં તારા માર્ગમાં જિહાદ (અલ્લાહના માર્ગમાં જાન બપાવી દેવા સુધીનો સંઘર્ષ) કર્યો, ત્યાં સુધી કે મેં તારા માર્ગમાં પ્રાણ ન્યોછાવર કરી દીધા. અલ્લાહ તઆલા કહેશે કે તું જૂઠ બોલે છે. તેં તો જિહાદ એટલા માટે કર્યો કે તને લોકો બહાદુર કહે, તો લોકોએ તને બહાદુર કહી દીધો. પછી તેના વિશે અલ્લાહ તઆલા આદેશ આપશે કે તેને મોઢાથી ઘસડીને જહન્નમમાં નાખી દેવામાં આવે. પછી એ વ્યક્તિને લાવવામાં આવશે, જેણે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું અને બીજાઓને શીખવાડ્યું. તેને પણ અલ્લાહે પ્રદાન કરેલ ને'મતો યાદ દેવડાવવામાં આવશે અને તેને પણ

બધું યાદ આવી જશે. તેને પૂછવામાં આવશે કે તેનું શું કર્યું? તે કહેશે કે મેં શીખ્યું અને લોકોને શીખવાડ્યું અને તારી પ્રસન્નતા માટે કુર્આનનું પઠન કર્યું. અલ્લાહ તેને કહેશે કે તું જૂઠ બોલે છે. તે જ્ઞાન એટલા માટે પ્રાપ્ત કર્યું કે લોકો તને **આલિમ (ધાર્મિક વિદ્વાન)** કહે અને કુર્આન એટલા માટે પઢ્યું કે તને લોકો કુર્આન પઢવાવાળો કહે; તો તને લોકોએ આલિમ અને કુર્આન પઢવાવાળો કહી લીધું. તેને પણ અલ્લાહના આદેશથી ઊંધા મોઢે જહન્નમમાં નાખી દેવામાં આવશે. પછી એ વ્યક્તિને પણ અલ્લાહની હજૂરમાં લાવવામાં આવશે, જેને અલ્લાહે દુનિયામાં સમૃદ્ધિ અને સંપત્તિ પ્રદાન કરી હતી અને દરેક પ્રકારના ધન-દોલતથી નવાજ્યો હતો. તેને પણ અલ્લાહ ત્આલાની ને'મતો યાદ દેવડાવવામાં આવશે, જેને તે યાદ કરશે. તેને પૂછવામાં આવશે કે તેનું તે શું કર્યું? તે કહેશે કે દરેક એ માર્ગમાં મેં એ ધન-દોલતનો ખર્ચ કર્યો, જે તને પ્રિય હતો. અલ્લાહ તેને કહેશે કે તું જૂઠ બોલે છે. તે તો આ બધું એટલા માટે કર્યું કે લોકો તને **દાની અને ઉદાર** કહે; તો લોકોએ તને દાની અને ઉદાર કહી દીધો. તેને પણ અલ્લાહના આદેશથી જહન્નમમાં નાખી દેવામાં આવશે. (મુસ્લિમ)

મુસલમાનનું દરેક કાર્ય માત્ર અલ્લાહ માટે હોવું જોઈએ. અલ્લાહના ત્યાં મોટામાં મોટા કાર્યની સ્વીકૃતિ માટે નિષ્ઠા અને નિખાલસતા પ્રથમ શરત છે. તેના વગર દરેક કાર્ય વ્યર્થ અને બધી નેકીઓ નકામી છે. અલ્લાહ ત્આલા શિર્કને નાપસંદ કરે છે, ચાહે તેમાં આપણી મનેચ્છા જ સામેલ કેમ નહોય. અલ્લાહ દરેકને તેનાથી સુરક્ષિત રાખે – આમીન. જહન્નમવાસીઓનું ભોજન ખૂબ જ ભયાનક અને તકલીફદાયક હશે. ઝક્કુમ ખાવા માટે આપવામાં આવશે. પરૂ અને જખ્મોનું ધોવાણ પીવા માટે મળશે, જે અત્યાં ગરમ અને દુર્ગંધ મારતું હશે, જેને ખાવાવાળો ખાઈ ન શકે અને ખાશે તો આંતરડાઓ કપાઈ જશે અને તદ્દન બળીને રાખ થઈ જશે. અલ્લાહ ત્આલાનો ઈરશાદ છે :

﴿ إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَحَجِيمًا ﴿١١﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٢﴾ ۝ المزمّل: ١٢ - ١٣ ۝ ﴾

અનુવાદ : “અમારા પાસે (તેમના માટે) ભારે બેડીઓ છે અને ભડકે બળતી આગ અને ગળામાં ફસાઈ જવાવાળું ભોજન અને પીડાદાયક અઝાબ.” (સૂર: મુઝ્ઝમ્મિલ, આ. ૧૨-૧૩)

બીજી જગ્યાએ ફરમાવ્યું :

﴿ إِنَّ شَجَرَتَ الرَّقُومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَعَلِي الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ ۝ الدخان: ٤٣ - ٤٦ ۝ ﴾

અનુવાદ : “ઝક્કુમ (થુવેર)નું વૃક્ષ ગુનેગારોનો ખોરાક હશે, તેલના કીટા જેવો, પેટમાં તે એ રીતે ઉભરો મારશે જાણે ઉકળતું પાણી ઉભરો મારે છે.” (સૂર: દુખાન, આ. ૪૩-૪૬)

ઝક્કુમ વિશે વધુમાં ફરમાવ્યું :

﴿أَذَلِكْ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رِئُوسُ الشَّيْطَانِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَأَكَلُونَ مِنْهَا فَمَا لَيْسَ مِنْهَا الْبَطُونُ ﴿٦٦﴾﴾
الصفات: ٦٢ - ٦٦

અનુવાદ : “બોલો, આ મિજબાની સારી છે કે ઝક્કુમનું વૃક્ષ ? અમે આ વૃક્ષને અત્યાચારીઓ માટે અજમાયશ બનાવી દીધું છે. તે એક વૃક્ષ છે, જે જહન્નમના તળિયેથી નીકળે છે, તેના ફળ એવા છે જાણે શૈતાનના માથાં ! જહન્નમના લોકો તેને ખાશે અને તેનાથી જ પેટ ભરશે.” (સૂર: સાફ્ફાત, આ.૬૨-૬૬)

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«لَوْ أَنَّ قَطْرَةً مِنَ الزَّقُّومِ قُطِرَتْ فِي دَارِ الدُّنْيَا لَأَفْسَدَتْ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا مَعَايِشَهُمْ، فَكَيْفَ بِمَنْ يَكُونُ طَعَامَهُ؟»

અર્થાત્, ઝક્કુમનું એક ટીપું જો દુનિયામાં આવી જાય, તો દુનિયાના રહેવાસીઓનું જીવન નષ્ટ થઈ જાય. તેમની શું સ્થિતિ થશે, જેમનો ખોરાક જ આ હશે ! (તિરમિઝી, અહમદ, ઇબ્ને માજા)

જહન્નમવાસીઓને જે કંઈ પીવા માટે મળશે, તેનો ઉલ્લેખ અલ્લાહે આ રીતે કર્યો છે :

﴿فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هُنَا حَمِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غَسَلِينَ ﴿٣٦﴾﴾ الْحَاقَّةُ: ٣٥ - ٣٦

અનુવાદ : “તેથી આજે અહીં ન સહાનુભૂતિ દર્શાવનાર તેનો કોઈ મિત્ર છે અને ન જખ્મોના ધોવાણ સિવાય તેના માટે કોઈ ખોરાક.” (સૂર: હાક્કા, આ.૩૫-૩૬)

બીજી જગ્યાએ ફરમાવ્યું :

﴿وَإِنْ يَسْتَعِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهُ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾﴾ الْكَهْفُ: ٢٩

અનુવાદ : “ત્યાં જો તેઓ પાણી માંગશે, તો એવા પાણીથી તેમનું આતિથ્ય કરવામાં આવશે, જે તેલના કીટા જેવું હશે અને તેમનું મોઢું શેકી નાખશે, સૌથી ખરાબ પીવાની વસ્તુ અને ખૂબ જ ખરાબ આરામ કરવાની જગ્યા !” (સૂર: કહફ, આ.૨૯)

પછી આનો આગળ ઉલ્લેખ કરતાં ફરમાવ્યું :

﴿مَنْ وَرَّآئِهِ جَهَنَّمُ وَسَقَىٰ مِنْ مَّاءٍ صَكِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِغُهُ. وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾﴾ إِبْرَاهِيمَ: ١٦ - ١٧

અનુવાદ : “પછી ત્યારબાદ આગળ તેના માટે જહન્નમ છે, ત્યાં તેને પૃથ્વી સાથે ભળેલા લોહી જેવું પાણી પીવા માટે આપવામાં આવશે, જેને તે જબરજસ્તી ગળાથી ઉતારવાની કોશિશ કરશે અને મુશ્કેલીથી ઉતારી શકશે. મૃત્યુ દરેક બાજુથી તેના પર છવાયેલું હશે, પણ તે મરશે નહીં, અને આગળ એક સખત અઝાબ તેના જીવને લાગેલો રહેશે.” (સૂર: ઇબ્રાહીમ, આ. ૧૬-૧૮)

બીજી જગ્યાએ ફરમાવ્યું :

﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا وَعَسَاقًا ﴿٢٥﴾﴾ النَّبَأُ: ٢٤ - ٢٥

અનુવાદ : “તેમાં કોઈ ઠંડક અને પીવાલાયક કોઈ વસ્તુનો સ્વાદ તેઓ નહીં ચાખે, કંઈ મળશે તો બસ, ગરમ પાણી અને જખ્મોનું ધોવાણ !” (સૂર: નબા, આ. ૨૪-૨૫)

સૂર: હજમાં છે :

﴿يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُمْ مَقْلَعٌ مِنْ حديدِ ﴿٢١﴾﴾ الْحَجَّ: ١٩ - ٢١

અનુવાદ : “તેમના માથાઓ પર ઉકળતું પાણી નાખવામાં આવશે, જેનાથી તેમની ચામડી જ નહીં, પેટના અંદરના ભાગો સુદ્ધાં ઓગળી જશે અને તેમની ખબર લઈ નાખવા માટે લોખંડની ગદાઓ હશે.”

(સૂર: હજ, આ. ૧૯-૨૧)

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«إِنَّ الْحَمِيمَ لَيُصَبُّ عَلَى رُءُوسِهِمْ فَيَنْفُذُ الْحَمِيمُ حَتَّى يَخْلُصَ إِلَى جَوْفِهِ فَيَسْلِتُ مَا فِي جَوْفِهِ، حَتَّى يَمْرُقَ مِنْ قَدَمَيْهِ وَهُوَ الصَّهْرُ ثُمَّ يُعَادُ كَمَا كَانَ»

અર્થાત્, જ્યારે જહન્નમવાસીઓના માથાઓ પર ગરમ પાણી નાખવામાં આવશે, જે માથાથી તેમના પેટમાં દાખલ થઈ જશે અને જે કંઈ પેટમાં હશે તે પગના રસ્તે વહીને નીકળી જશે. આ જ ‘સહર’ એટલે કે પીગળવું છે. ફરી આ જહન્નમવાસીઓને એવા જ બનાવી નાખવામાં આવશે, જેવા તેઓ હતા. (તિરમિઝી, અહમદ)

આ જ ગરમ પાણી, જેને જો પહાડો પર નાખી દેવામાં આવે તો પથ્થરો પણ પીગળી જાય, જહન્નમવાસીઓને પીવા માટે આપવામાં આવશે. અલ્લાહ ત્આલાએ ફરમાવ્યું :

﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴿١﴾ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَشِيعَةٌ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾﴾ الْغَاشِيَةِ: ١ - ٥

અનુવાદ : “શું તમને છવાઈ જનારી આફત (અર્થાત્ કયામત)ના સમાચાર મળ્યા છે ? કેટલાક ચહેરા તે દિવસે ભયભીત હશે, સખત પરિશ્રમ કરી રહ્યા હશે, થાકી જતા હશે, તીવ્ર આગમાં બળી રહ્યા હશે, ઉકળતા ઝરણાનું પાણી તેમને પીવા માટે આપવામાં આવશે.” (સૂર: ગાશિયહ, આ.૧-૫)

જહન્નમવાસીઓને આગનો પોશાક પહેરાવવામાં આવશે, જે સ્વયં એક અઝાબ હશે. અલ્લાહ ત્આલાનો ઈરશાદ છે :

﴿ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن نَّارٍ ۖ ﴾ **الحج: ૧૯**

અનુવાદ : “તેમાંથી એ લોકો, જેમણે કુફ કર્યું તેમના માટે આગના પોશાક વેતરી નાખવામાં આવ્યા છે.” (સૂર: હજ, આ.૧૮-૨૧)

વધુમાં ફરમાવ્યું :

﴿ سَرَابِيلُهُم مِّن قَطْرَانٍ تَعَشَىٰ وَجُوهَهُم النَّارُ ۗ ﴾ **إبراهيم: ૫૦**

અનુવાદ : “ઝામરના કપડાં પહેરેલા હશે અને આગની જવાળાઓ તેમના ચહેરાઓ પર છવાઈ જઈ રહી હશે.” (સૂર: ઈબ્રાહીમ, આ.૫૦)

સૌથી વધારે અઝાબ એ વ્યક્તિને આપવામાં આવશે, જે બીજાઓને ભલાઈની આજ્ઞા તો કરતો હતો, પણ પોતે તેના પર અમલ નહોતો કરતો અને બૂરાઈઓથી બીજાઓને રોકતો હતો, પણ પોતે તેનાથી બચતો નહોતો.

રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

« بُجَاءَ بَرَجُلٍ فَيُطْرَحُ فِي النَّارِ، فَيُطْحَنُ فِيهَا كَطْحَنِ الْحَمَارِ بِرِحَاهُ، فَيُطِيفُ بِهِ أَهْلُ النَّارِ فَيَقُولُونَ: أَيُّ فُلَانٍ، أَلَسْتَ كُنْتَ تَأْمُرُ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَىٰ عَنِ الْمُنْكَرِ؟ فَيَقُولُ: إِنِّي كُنْتُ أَمُرُ بِالْمَعْرُوفِ وَلَا أَفْعَلُهُ، وَأَنْهَىٰ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَفْعَلُهُ » (البخاري، أحمد)

અર્થાત્, એક વ્યક્તિને લાવવામાં આવશે અને તેને જહન્નમમાં ફેંકી દેવામાં આવશે. તે જહન્નમમાં એ રીતે ચક્કર લગાવશે, જે રીતે ગધેડો ચક્કીના આસપાસ ચક્કર લગાવે છે. જહન્નમવાસીઓ તેના આજુબાજુ એકત્ર થઈને કહેશે : હે ફલાણા ! શું તું ભલાઈઓની આજ્ઞા નહોતો કરતો અને બૂરાઈઓથી રોકતો નહોતો ? તે જવાબ આપશે કે હા, હું ભલાઈઓની આજ્ઞા કરતો હતો, પણ પોતે તેના પર અમલ નહોતો કરતો અને બૂરાઈઓથી રોકતો હતો, પણ સ્વયં તેનાથી રોકાતો નહોતો. (બુખારી, અહમદ)

જહન્નમવાસીઓની એક હાલત એ પણ હશે કે તેઓ જન્નતવાસીઓને જોશે અને તેમના સાથે વાતો પણ કરશે. આ સ્થિતિ તેમના અઝાબને બમણો કરી નાખશે. તેઓ જન્નતવાસીઓ પાસે તેની કૃપાઓની માંગણી કરશે.

પરંતુ જન્મતવાસીઓ તેમને કહેશે કે આજે તો જન્મતની શાંત અને શીતળ હવાઓ પણ તમારા માટે હરામ (પ્રતિબંધિત) કરી દેવામાં આવી છે. અલ્લાહ ત્આલાએ ફરમાવ્યું :

﴿وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنِ افِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾﴾ الأعراف: ٥٠

અનુવાદ : “અને દોજખના લોકો જન્મતવાસીઓને પોકારશે કે થોડુંક પાણી અમારા પર પણ નાખીદો અથવા જે રોજી અલ્લાહે તમને પ્રદાન કરી છે તેમાંથી કંઈક અહીં ફેંકી દો. તેઓ જવાબ આપશે કે અલ્લાહે આ બંને વસ્તુઓ આ સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓ માટે હરામ કરી દીધી છે.” (સૂર: આ'રાફ, આ.૫૦)

જહન્મના નિરીક્ષક ફરિશ્તાઓને જહન્મવાસીઓ વિનંતી કરશે કે અલ્લાહ ત્આલાને કહો કે તે અમારા અજાબમાં થોડો ઘટાડો કરી નાખે, પરંતુ તેમની આ વિનંતીને હુકરાવી દેવામાં આવશે. અલ્લાહે ફરમાવ્યું :

﴿وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾ قَالُوا أَوْلَمْ نَأْتِكُمْ رُسُلَكُم بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلَىٰ قَالُوا فادْعُوا وَمَا دَعْتُوا إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٥٠﴾﴾ غافر: ٤٩ - ٥٠

અનુવાદ : “પછી આ દોજખમાં પડેલા લોકો જહન્મના કાર્યકરોને કહેશે કે પોતાના રબને દુઆ કરો કે અમારા અજાબમાં બસ એક દિવસનો ઘટાડો કરી નાખે. તેઓ પૂછશે : શું તમારા પાસે તમારા રસૂલો નિશાનીઓ લઈને આવ્યા નહોતા ? તેઓ કહેશે - હા ! જહન્મના કાર્યકરો કહેશે : તો પછી તમે જ દુઆ કરો, અને કાફિરોની દુઆ વ્યર્થ જ જવાની છે.” (સૂર: ગાફિર, આ.૪૯-૫૦)

પછી તેઓ જહન્મના દરવાન ‘માલિક’ને પોકારશે કે અમને કોઈપણ રીતે મોત આવી જાય, જેથી આ અજાબથી જાન છૂટે :

﴿وَنَادُوا بِمَلِكِكَ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَنكُوثٌ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْتَكُمْ بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لَاحِقٌ كَذِبُونَ ﴿٧٨﴾﴾ الزخرف: ٧٧ - ٧٨

અનુવાદ : “તેઓ પોકારશે : હે માલિક ! તારો રબ અમારું કામ જ તમામ કરી નાખે તો સારું ! તે જવાબ આપશે : તમે આમ જ પડ્યા રહેશો. અમે તમારા પાસે સત્ય લઈને આવ્યા હતા, પણ તમારા પૈકી મોટાભાગના લોકોને સત્ય જ અપ્રિય હતું.” (સૂર: ઝુખરુફ, આ.૭૭-૭૮)

જ્યારે તેઓ અજાબમાં ઘટાડા માટેની કોશિશ કરીને નિરાશ થઈ જશે તો કહેશે :

﴿سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرَعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَّحِيصٍ﴾ ﴿٢١﴾ إبراهيم: ٢١

અનુવાદ : “હવે તો સરખું છે, ચાહે અમે રડારોળ કરીએ કે ધૈર્ય, છેવટે અમારા બચવાનો કોઈ ઉપાય નથી.”
(સૂર: ઇબ્રાહીમ, આ. ૨૧)

જહન્નમવાસીઓની એક સ્થિતિ એ પણ હશે કે તેઓ અલ્લાહ ત્આલાને કાકલૂદીઓ કરશે. પોતાના ગુનાઓનો સ્વીકાર કરશે અને કહેશે કે એક વાર ફરી દુનિયામાં મોકલી દો, જેથી અમે સારા-સારા કામ કરી લઈએ. કુર્આનમાં તેમની આ સ્થિતિ આ પ્રમાણે વર્ણવવામાં આવી છે :

﴿رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ﴾ ﴿١٢﴾ السجدة: ١٢

અનુવાદ : “હે અમારા રબ ! અમે બરાબર જોઈ લીધું અને સાંભળી લીધું. હવે અમને પાછા મોકલી દે, જેથી સદ્કાર્યો કરીએ, હવે અમને વિશ્વાસ થઈ ગયો છે.” (સૂર: સજદહ, આ. ૧૨)

અલ્લાહ ત્આલાનો જવાબ આ હશે :

﴿فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا إِنَّا نَسِينَكُمُ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ﴿١٤﴾ السجدة: ١٤

અનુવાદ : “બસ, હવે ચાખો મજા પોતાના એ કૃત્યોની કે તમે આ દિવસની મુલાકાતને ભુલાવી દીધી, અમે પણ હવે તમને ભુલાવી દીધા છે. ચાખો, હંમેશના અઝાબની મજા, પોતાના કરતૂકોના બદલામાં !”
(સૂર: સજદહ, આ. ૧૪)

જહન્નમીઓ ફરી કહેશે :

﴿رَبَّنَا أَخْرِنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّحِبِّ دَعْوَتَكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ﴾ ﴿٤٤﴾ إبراهيم: ٤٤

અનુવાદ : “હે અમારા રબ ! અમને થોડી મહેતલ વધારે આપી દે, અમે તારા આમંત્રણને સ્વીકારી લઈશું અને રસૂલો (ઈશદૂતો)નું અનંસરણ કરીશું.” (સૂર: ઇબ્રાહીમ, આ. ૪૪)

અલ્લાહ ત્આલા ફરી તેમને કહેશે :

﴿أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ﴾ ﴿٤٤﴾ إبراهيم: ٤٤

અનુવાદ : “શું તમે એ જ લોકો નથી, જેમણે આ પહેલા સોગંદો ખાઈ-ખાઈને કહેતા હતા કે અમારા પર તો ક્યારેય પતન-કાળ આવવાનો જ નથી.” (સૂર: ઈબ્રાહીમ, આ.૪૪)

જહન્નમવાસીઓ ફરી કહેશે :

﴿ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ ﴿٣٧﴾ فاطر: ૩૭ ﴾

અનુવાદ : “હે અમારા રબ ! અમને અહીંથી બહાર કાઢ, જેથી અમે સદ્કાર્યો કરીએ અને એ કાર્યોથી જુદા જે પહેલા કરતા હતા.” (સૂર: ફાતિર, આ.૩૭)

અલ્લાહ તઆલા તેમને જવાબ આપશે :

﴿ أَلَمْ نَعْمَرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرْ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٣٧﴾ فاطر: ૩૭ ﴾

અનુવાદ : “શું અમે તમને એટલી ઉંમર આપી નહોતી, જેમાં કોઈ બોધપાઠ લેવા માગે તો બોધપાઠ લઈ શકતો હતો ? અને તમારા પાસે સચેત કરવાવાળો પણ આવી ચૂક્યો હતો. હવે મજા ચાખો. અત્યાચારીઓનો અહીં કોઈ મદદગાર નથી.” (સૂર: ફાતિર, આ.૩૭)

જહન્નમવાસીઓ પોતાની લાચારી અને દુભાગ્યનો સ્વીકાર કરીને કહેશે :

﴿ قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾ المؤمنون: ૧૦૬-૧૦૭ ﴾

અનુવાદ : “તેઓ કહેશે : હે અમારા રબ ! અમારું દુભાગ્ય અમારા છવાઈ ગયું છે. અમે વાસ્તવમાં પથભ્રષ્ટ હતા. એ પાલનહાર ! હવે અમને અહીંથી બહાર કાઢ. પછી અમે આવો કસૂર કરીએ તો અત્યાચારી હોઈશું.” (સૂર: મુ’મિનૂન, આ.૧૦૬-૧૦૭)

અલ્લાહ તઆલા તેમને ધુત્કારી દેશે અને કહેશે :

﴿ قَالَ أَخْسُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾ المؤمنون: ૧૦૮ ﴾

અનુવાદ : “અલ્લાહ તઆલા જવાબ આપશે — દૂર થઈ જાઓ મારા સામેથી, પડ્યા રહો આમાં જ અને મારાથી વાત ન કરો.” (સૂર : મુ’મિનૂન, આ.૧૦૮)

હવે જહન્નમવાસીઓ નિરાશ થઈ જશે અને ફરી અલ્લાહ તઆલાને ક્યારેય કોઈ વિનંતીની હિંમત નહીં કરી શકે.

જન્મ અને જહન્નમનો નિર્ણય હંમેશનો નિર્ણય હશે. કાફિરો અને મુશ્કરિકો હંમેશ-હંમેશ માટે જહન્નમમાં રહેશે. અલ્લાહ ત્આલાએ ફરમાવ્યું :

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شُرُّ الْبَرِيَّةِ ⑥
 إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ⑦ جَزَاءُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي
 مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ⑧ ﴾ البينة: ٦ - ٨

અનુવાદ : “એહલે કિતાબ અને અને મુશ્કરિકોમાંથી જે લોકોએ કુફ્ર કર્યું છે, તેઓ નિશ્તપણે જહન્નમની આગમાં જશે અને હંમેશા તેમાં રહેશે. આ લોકો સૌથી ખરાબ સર્જનો છે. જે લોકો ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા, તેઓ નિશ્ચિતપણે સૌથી સારા સર્જનો છે, તેમનો બદલો તેમના રબના ત્યાં શાશ્વત રહેવાની જન્મતો છે, જેના નીચે નહેરો વહી રહી હશે, તેઓ તેમાં હંમેશા-હંમેશા રહેશે. અલ્લાહ તેમનાથી રાજી થયો અને તેઓ અલ્લાહથી રાજી થયા. આ બધું છે એ વ્યક્તિ માટે, જેણે પોતાના રબનો ડર રાખ્યો હોય.”

(સૂર: બય્યિનહ, આ.૬-૮)

બીજી જગ્યાએ ફરમાવ્યું :

﴿ فَأَمَّا الَّذِينَ سَفَوْا فِي النَّارِ لَّهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيْقٌ ⑩ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ
 إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ⑪ وَأَمَّا الَّذِينَ سَعَدُوا فِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ
 السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرٌ مَجْدُوذٍ ⑫ ﴾ هود: ١٠٦-١٠٨

અનુવાદ : “જેઓ દુભાગી હશે, તેઓ દોજખમાં જશે, (જ્યાં ગરમી અને તરસની તીવ્રતાથી) તેઓ હાંફશે અને હુંફાડા મારશે, અને આ જ સ્થિતિમાં તેઓ હંમેશા રહેશે, જ્યાં સુધી ધરતી અને આકાશ કાયમ છે, સિવાય એ કે તારો રબ બીજું કંઈ ઈચ્છે. નિ:સંદેહ, તારો રબ સંપૂર્ણ અધિકાર ધરાવે છે કે જે ઈચ્છે એ કરે. રહ્યા એ લોકો, જેઓ સૌભાગ્યશાળી હશે, તો તેઓ જન્મમાં જશે અને ત્યાં હંમેશા રહેશે, જ્યાં સુધી ધરતી અને આકાશ કાયમ છે, સિવાય એ કે ચારો રબ બીજું કંઈ ઈચ્છે. આવી બક્ષિસ એ લોકોને મળશે, જેનો કમ કદાપિ તૂટશે નહીં.” (સૂર: હૂદ, આ. ૧૦૬-૧૦૮)

જહન્નમમાં નાખી દેવું એક વાત છે અને હંમેશા જહન્નમમાં રહેવું જુદી વાત છે. હંમેશા-હંમેશાની જહન્નમ માત્ર કાફિરો અને મુશ્કરિકો માટે છે. રહ્યા ઈમાનવાળા, તો તેમને જહન્નમમાં એટલા માટે નાખવામાં આવશે કે તેમણે કેટલાય ગુનાઓ કર્યા હશે, મોટા ગુનાઓનું આચરણ કર્યું હશે, તૌબા (પશ્ચાતાપ) કરી નહીં હોય, લોકોના હક્કો માર્યા હશે, અલ્લાહ ત્આલા આવા લોકોને જહન્નમમાં નાખશે, જેથી તેઓ ગુનાઓથી પવિત્ર સાફ થઈ શકે. તે પછી તેમને અલ્લાહ ત્આલા પોતાની કૃપા અને મહેરબાનીથી જહન્નમમાંથી બહાર કાઢશે

અને જન્મતમાં દાખલ કરશે. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«يَدْخُلُ أَهْلَ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ، وَأَهْلَ النَّارِ النَّارَ»، ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: «أَخْرَجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيْمَانٍ. فَيُخْرَجُونَ مِنْهَا قِدَ اسْوَدُّوا، فَيُلْقَوْنَ فِي نَهْرِ الْحَيَا، فَيَنْبُثُونَ كَمَا تَنْبُثُ الْحَبَّةُ فِي جَانِبِ السَّيْلِ، أَلَمْ تَرَ أَنَّهَا تَخْرُجُ صَفْرَاءَ مُلْتَوِيَةً» (متفق عليه)

અર્થાત્, જન્મતવાળાઓને જન્મતમાં અને જહન્નમવાળાઓને જહન્નમમાં દાખલ કરવામાં આવશે, પછી અલ્લાહ તઆલા કહેશે કે જેના હૃદયમાં રાઈ બરાબર ઈમાન હોય તેમને જહન્નમમાંથી બહાર કાઢી લેવામાં આવે. તેમને બહાર કાઢવામાં આવશે એ સ્થિતિમાં કે તેઓ કાળા થઈ ચૂક્યા હશે. પછી તેમને ‘નહરે હયાત’ (જીવન પ્રદાન કરતી નદી)માં નાખવામાં આવશે, જેનાથી તેઓ ખીલી ઉઠશે, જાણે ભેજ અને ભીનાશ મેળવીને બીજ ઊગી નીકળે છે. (મુત્તફિક અલયહિ)

બીજી હદીસમાં ફરમાવ્યું :

«يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَفِي قَلْبِهِ وَزُنْ شَعِيرَةٍ مِنْ خَيْرٍ، وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَفِي قَلْبِهِ وَزُنْ بُرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ، وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَفِي قَلْبِهِ وَزُنْ دَرَّةً مِنْ خَيْرٍ» (متفق عليه)

અર્થાત્, આગમાંથી પ્રત્યેક એ વ્યક્તિને બહાર કાઢી લેવામાં આવશે, જેણે ‘લા-ઈલાહ ઈલ્લાલ્લાહ’ કહ્યું અને તેના હૃદયમાં જઉના દાણા બરાબર ભલાઈ હશે, અને આગમાંથી તેને પણ બહાર કાઢી લેવામાં આવશે, જેણે ‘લા-ઈલાહ ઈલ્લાલ્લાહ’ કહ્યું અને તેના હૃદયમાં ઘઉંના દાણા બરાબર ભલાઈ હશે, અને તેને પણ જહન્નમમાંથી બહાર કાઢી લેવામાં આવશે, જેણે ‘લા-ઈલાહ ઈલ્લાલ્લાહ’ કહ્યું અને તેના હૃદયમાં એક કણ બરાબર ભલાઈ હશે. (મુત્તફિક અલયહિ)

